

УДК 330:347.77/78

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Бутнік-Сіверський О.Б.

завідувач економіко-правовим відділом
НДІ інтелектуальної власності АПрН України,
д.е.н., проф., чл.-кор. АН України

Механізм комерціалізації – це процес відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку. Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності здійснюється на умовах її комерціалізації. До комерціалізації відносяться також процеси продажу або передачі інтелектуальної власності по ліцензії. В цьому напрямку діяльності комерціалізація інтелектуальної власності в Україні здійснюється ще на низькому рівні.

Становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності складний процес як зі сторони економічних вимог, так і зі сторони його правового забезпечення. Головною метою в цьому процесі є отримання прибутку, а значить досягнення відповідної узгодженої комерціалізації з вимогами, які висуває правоздатність господарської діяльності з об'єктами права інтелектуальної власності (ОПІВ) – нематеріальними активами та відповідної економічної результативності ОПІВ в господарській діяльності, спрямованої на створення і реалізацію інноваційного продукту або інноваційної продукції.

Розглянемо окремі економіко-правові складові моделі комерціалізації ОПІВ з позиції правового регулювання господарської діяльності з використанням ОПІВ та економіки інтелектуальної власності (рис. 1).

Господарська діяльність – це будь-яка діяльність особи, направлена на *отримання доходу* в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах у разі, коли безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою [1, ст. 1.32 Закону].

Господарською діяльністю, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з *метою одержання прибутку*, є **підприємництвом**, а суб'єкти підприємництва – **підприємцями**.

При цьому підприємець керується *підприємницьким правом*, у складі якого переважають норми адміністративного і цивільного права. [2, с. 5].

Слід також зазначити, що підприємницька діяльність включає також *комерційну діяльність*, яка є однією із складових господарської діяльності – більш звужене поняття. Діяльність стосовно ОПВ має назву комерціалізація, виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладених договорів, наприклад: між співавторами патенту; між власниками патенту й авторами в зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкта промислової власності; між власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту шляхом передачі прав власності або видачі дозволу на його використання шляхом укладання ліцензійного договору та інші.

За рівнем (предметом) правового регулювання відповідних відносин підприємницьке право поділяється на публічне і приватне право [2, с.9].

Публічне підприємницьке право регулює питання організації державних установ та їх відносин з окремими особами, в тому числі – суб'єктами підприємницької діяльності.

Наприклад, статус, Державної податкової адміністрації України встановлюється Законом України від 04.12.1990 № 509-ХІІ «Про державну податкову службу в Україні» (в редакції Закону від 24.12.1993), а також Положенням про Державну податкову адміністрацію України, затвердженим Указом Президента України від 13.07.2000 №886/2000, згідно яких цей державний орган, зокрема, має право здійснювати на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності та у громадян, у тому числі громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, перевірки грошових документів, бухгалтерських книг, звітів, кошторисів, декларацій, товарно-касових книг, показників реєстраторів розрахункових операцій, що застосовуються для розрахунків із споживачами, та інших документів незалежно від способу подання інформації (в тому числі комп'ютерного), пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, інших платежів та проведенням валютних операцій [2, с.9].

Приватне підприємницьке право регулює відносини між окремими особами у зв'язку зі здійсненням ними підприємницької діяльності. Наприклад, укладання між засновниками господарського товариства засновницького договору або ліцензійного договору між ліцензіатом та ліцензіаром є проявами приватноправових відносин між ними, оскільки залежать від волі сторін і, відповідно, не залежать від волі державних органів [2, с.9].

Що стосується ОПВ, то право інтелектуальної власності є правом на результати інтелектуальної діяльності, які відповідають вимогам, встановленим чинним законодавством.

Результати інтелектуальної діяльності стають ОПІВ лише за умови, що вони визнані законом такими. Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), прийнятий 16.01.2003, усі результати інтелектуальної діяльності поділяє на дві основні групи:

- ОПІВ, що охороняються авторським правом і суміжними правами;
- результати науково-технічної творчості та прирівняні до них – об'єкти промислової власності, які охороняються правом промислової власності, зокрема патентним правом.

ЦКУ передбачено, що право, яке охороняє результати інтелектуальної діяльності, становить підгалузь цивільного права України – право інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності характеризується такими основними ознаками [3, с.301]:

- а) це – право на результати інтелектуальної творчої діяльності;
- б) об'єктом даного права є не матеріальна річ, а результат інтелектуальної творчої діяльності, придатний для втілення в будь-якому матеріальному носіїві;
- в) цей результат придатний для сприйняття іншими особами і для відтворення. Особливістю ОПІВ є те, що вони придатні до багаторазового відтворення (тиражування);
- г) правова охорона надається результату інтелектуальної творчості діяльності лише за умови його відповідності вимогам чинного законодавства України про інтелектуальну власність;
- г) право охорони об'єктів інтелектуальної власності надається на певний строк, визначений чинним законодавством;
- д) суб'єкт права інтелектуальної власності, як і будь-який інший власник, має право володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому об'єктом інтелектуальної власності;
- е) майнові права суб'єкта інтелектуальної власності можуть відчужуватися будь-яким цивільно-правовим способом; суб'єкт цих прав може відмовитись від них;
- є) особисті немайнові права суб'єкта права інтелектуальної власності відчуженню не підлягають, вони невіддільні від особи їх творця;
- ж) ОПІВ чинним законодавством визнані товарами, вони можуть бути об'єктом будь-яких цивільно-правових угод (правочинів).

Таким чином, правове регулювання господарської діяльності з ОПІВ спирається на комплекс нормативних актів, пов'язаних з господарським правом, публічним та приватним підприємницьким правом, правом інтелектуальної власності, зокрема патентним правом, авторським правом і суміжними правами та податковим правом (законодавством). Це

складна система правових норм у сфері інтелектуальної власності, яка спрямована на отримання кінцевого результату господарської діяльності – прибутку, який є джерелом винагороди за використання ОПІВ (рис. 1).

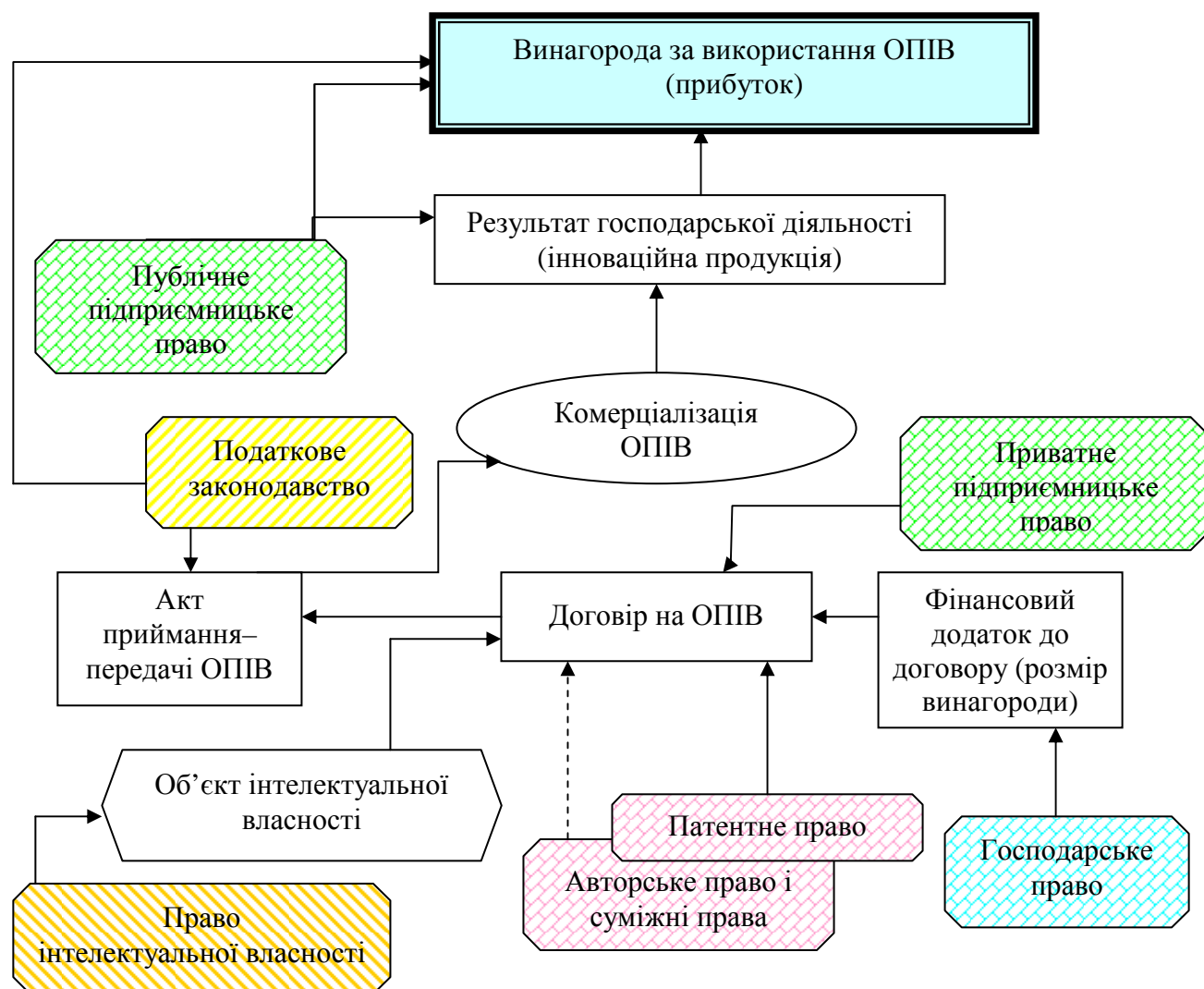

Рис. 1. Правове регулювання господарської діяльності з об'єктами права інтелектуальної власності (ОПІВ) при їх комерціалізації

З економічної позиції комерціалізація ОПІВ свідчить про «нерозкрученість» цього процесу в економіці України, її низьку віддачу.

Вона не стала інструментом наповнення бюджету та стимулом до творчої інноваційної діяльності.

Так, в Україні дохід від продажу ліцензій у перерахунку на 1 чол. становить близько 1 дол. на рік (у Росії – 10 дол., у США – більше 150 дол.) [4, с. 34].

Результати дослідження свідчать про сталу в світі тенденцію до збільшення обсягів ліцензійної торгівлі. Так, якщо у 1990-х роках загальний обсяг торгівлі технологіями у світі

оцінювався від 20 до 50 млрд. дол., то у 2000р. – вже на рівні 500 млрд. дол. Світовий ринок технологій становить більше як 2 трлн. дол.

Нині продавцями ліцензій є понад 40, а покупцями – більше як 70 країн. Основними учасниками міжнародної ліцензійної торгівлі залишаються економічно розвинуті країни, на які припадає близько 98% усіх надходжень від укладання ліцензійних угод, а на частку Західної Європи – 73% світового обігу. [5].

За оцінкою М. Якубовського [6, с. 6-7], через уповільнення темпів розвитку науково-інноваційної сфери вітчизняна промисловість дедалі більше починає залежати від інноваційних запозичень з-за кордону. За вісім років (2000-2007 рр.) майже 40% загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості, було придбано за межами України, з них 29% усіх патентів і ліцензій, 10,6% - результатів досліджень і розробок, 52% - нових технологій, ноу-хау, 42,8% - устаткування. По роках це можна бачити в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура придбання нових технологій в Україні та за її межами для модернізації промисловості*

Роки	Придбання нових технологій			З них за формами придбання											
				Патенти, ліцензії та використання об'єктів промислової власності			Результат досліджень і розробок			Придбання технологій ноу-хау			Придбання устаткування		
	Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України		Усього, од.	У тому числі за межами України	
Од.		%	Од.		%	Од.		%	Од.		%	Од.		%	Од.
2000	2182	1465	67,1	26	5	19,2	117	2	1,7	1160	893	77,0	702	455	64,8
2001	1072	314	29,3	34	20	58,8	240	3	1,3	286	40	14,0	415	243	58,6
2002	1507	337	22,4	59	8	13,6	112	4	3,6	330	46	13,9	859	232	27,0
2003	765	258	33,7	53	11	20,7	80	25	31,3	70	15	21,4	475	203	42,7
2004	960	239	24,9	118	33	28,0	77	29	37,7	65	12	18,5	663	168	25,3
2005	383	146	38,1	81	36	44,4	40	-	-	38	11	28,9	205	123	60,0
2006	697	315	45,2	64	26	40,6	51	4	7,8	25	11	44,0	531	271	57,0
2007*	889	291	32,7	96	15	15,6	138	24	17,4	40	19	47,5	528	179	33,9
2000-2007	8449	3365	39,8	531	154	29,0	855	91	10,6	2014	1047	52,0	4378	1874	42,8

* Підраховано за даними: Наукова та інноваційна діяльність в Україні, табл. 9.74. [7]

** Без урахування кваліфікованих фахівців

Далі М. Якубовський [6, с. 6] зазначає, що й вітчизняна наука прагне підтримувати інноваторів з-за кордону. Майже п'ята частина наукового потенціалу України працює на іноземні замовлення (2005р. – 24,4 %, 2006р. – 19,4%, 2007р. – 15,9%) у галузі технічних наук ця частка у 2007р. склала 24,6%, у секторі галузевої науки 27,2 %, в інститутах Міністерства промислової політики – 41,4 %.

Як свідчать показники стану інноваційних процесів та використання об'єктів інтелектуальної власності в економіці України залишаються надзвичайно низькими. Все це *вимагає створення та вдосконалення інноваційної інфраструктури української економіки.* Для прискорення розвитку інноваційної інфраструктури в Україні, а саме: технополісів, іннополісів, міст високих технологій, технопарків, кластерів, холдингів, інноваційно-промислово-фінансових груп та ін., слід промисловим підприємствам та їх об'єднанням *пройти попередній етап інноваційно-трансформаційних змін*, на якому повинні викристалізуватися відповідні напрямки інноваційного розвитку, накопичуватися досвід, знання, впровадження інтелектуальної власності у виробництво.

Підсумовуючи слід зазначити, що найбільш складними та менше всього дослідженими на практиці залишаються фінансові відносини і проблеми, пов'язані з регулюванням відносин із створенням, правовою охороною та використанням ОПВ. Зокрема, питання, пов'язані з комерційним використанням інтелектуальної власності, а саме:

- питання регулювання відносин, що виникли або виникають при створенні об'єктів інтелектуальної власності; правового регулювання потребує змішана форма власності на інтелектуальний продукт, коли власниками тут виступають фізичні та юридичні особи у відповідному співвідношенні, і таку власність треба прийняти на баланс підприємств для введення її у господарський обіг;
- питання придбання та оплати майнових прав за використання ОПВ, створених поза підприємством, за власною ініціативою продавця або лізингодавця;
- механізм державного регулювання міждержавного трансферу технологій вимагає вдосконалення. Зокрема, доцільно посилити роль держави у проведенні експертизи технологій, які закупаються не тільки за державні кошти, а й за кошти підприємств [6, с.9];

- питання комерційного використання ОПІВ у якості майна (немайнових активів, нематеріальних активів) підприємства та розподіл винагороди з урахуванням податкового законодавства;
- створення інноваційного фонду стимулювання інноваційної діяльності підприємств та їх об'єднань, шляхом відрахування відповідного відсотка з собівартості реалізованої інноваційної продукції, який буде джерелом створення та впровадження об'єктів інтелектуальної власності (промислової власності), технологій, винагороди творцям (авторам) винаходів, раціоналізаторських пропозицій при їх впровадженні, підтримання чинності патентів, створених за рахунок державних коштів тощо;
- потребують напрацювання вірогідні оціночні шкали щодо підходів визначення коефіцієнтів новизни техніки, способів, процесів за відповідними ознаками розробки;
- потребує подальшого методичного удосконалення визначення розміру винагород (паушального платежу, роялті) за використання майнових прав інтелектуальної власності з урахуванням обмежувальних факторів формування механізму ціни ОПІВ;
- потрібна розробка методичних підходів до визначення розміру збитків завданих порушенням майнових прав інтелектуальної власності, з урахуванням правових засад щодо збитків, майнової шкоди, втраченої вигоди та використання інформаційної бази, яка може бути підтверджена бухгалтерськими, фінансовими, статистичними та іншими документами;
- потрібне зняття обмеження стосовно визначення первісної вартості нематеріальних активів, створених підприємством, на якому неможливо визначити витрати на створення ОПІВ;
- потребує удосконалення системи бухгалтерського обліку ОПІВ у бюджетних установах, стимулюючи впровадження та продаж ОПІВ, їх амортизацію на умовах прибуткових підприємств.

Висновок

Таким чином, наведені узагальнені нами пропозиції стосовно економіко-правових проблем становлення механізму комерціалізації інтелектуальної власності свідчать про складність питань, які потрібно вирішувати як на рівні макро-, так і мікроекономіки, що буде сприяти подоланню інерційності розвитку інноваційної діяльності в економіці України в умовах фінансової кризи.

Література

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» // ВВР. – 1995. – № 4. – Ст. 28.
2. Підприємницьке право: Підруч. / За ред. О.В. Старцеві / 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Істина, 2005. – 600 с.
3. Цивільний Кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного Кодексу України. – К.: Істина. – 928 с.
4. Бубенко П., Гусев В. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? // Економіка України. – № 6. – 2009. – С. 30 – 38.
5. Антонюк Л.Л. інновації: теорія, механізм розробки та реалізації: монографія / Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. – К.: КНЕУ, 2003 – 394 с.
6. Якубовський М. Науково-інноваційне забезпечення модернізації української промисловості // Економіка України. – № 10. – 2009. – С. 4 – 14.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб./ Держкомстат України. За відповідні роки.

[Надруковано: Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки / Матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – К. Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві. – 2010.– с.50–57.]